

*Aš skiriu tau pasimatymą danguje,
kur, tikiuosi, mus vėl sujungs Dievas.
Iki pasimatymo ten aukštai,
mano brangioji žmonele...*

*Paskutiniai žodžiai,
kuriuos Žanas Blanšaras parašė
1914 metų gruodžio 4-ąją*

LAPKRITIS
1918

1

Visi tie, kurie manė, jog šis karas greit baigsis, jau buvo seniai mirę. Žinoma, kare. Todėl spalio mėnesį pasklidusius gandas apie paliaubas Alberas sutiko gana skeptiškai. Jis skyrė jiems ne daugiau dėmesio nei prasidėjusiai propagandai, pavyzdžiui, skelbiančiai, kad bošų kulkos tokios minkštos, jog atsimušusios į uniformą subliūkšta it prinokusios kriaušės, o prancūzai žvengia iš juoko. Per ketverius metus Alberas matė daugybę kareivių, kurie pakratė kojas iš juoko pakirsti vokiečių kulkos.

Jis, žinoma, suvokė, kad atsisakymas patikėti paliaubomis prilygsta magijai: kuo labiau lauki taikos, tuo mažiau tiki ją skelbiančiomis naujienomis ir griebiesi visokių užkeikimų. Vis dėlto informacija kasdien kliūstelėdavo vis didesnėm bangom ir jau visai rimtai imta kartoti, kad karas iš tikrųjų greit baigsis. Net galėjai perskaityti raginimų, beveik neįtikimų, kad pirmiausia demobilizuoti reikėtų seniausius kareivius, kurie jau metų metus velka jungą fronte. Kai pagaliau paliaubų perspektyva tapo reali, net didžiausiems pesimistams sužibo viltis grįžti iš karo gyviems. Todėl į puolimą niekas karštai nesiveržė. Buvo kalbama, kad 163-iajai pėstininkų divizijai reikės persikelti per Mezos upę. Kai kurie dar kalbėjo, kad reikią susidoroti su priešu, bet, jei žiūrėsime iš apačių, iš Albero ir jo draugų pusės, po sąjungininkų

pergalės Flandrijoje, Lilio išvadavimo, po austrų sutriuškinimo ir turkų kapituliacijos eiliniai rodė kur kas mažesnę entuziazmą nei karininkai. Po sėkmingo italų puolimo, be to, kai anglai paėmė Turnė, o amerikiečiai – Šatijoną... buvo matyti, kad ledai pajudėjo. Dauguma dalinių atidėliojo puolimą ir labai aiški linija skyrė tuos, kurie, kaip Alberas, mielai būtų laukę karo pabaigos sėdėdami su kuprine, rūkydami ir rašydami laiškus, nuo tų, kurie degė iš nekantrumo pasinaudoti paskutinėmis dienomis ir dar truputį pasimušti su bošais.

Toji demarkacijos linija tiksliai atitiko liniją, skiriančią karininkus nuo kareivių. Nieko naujo, mąstė Alberas. Vadai nori kuo daugiau atsignybtį prieš teritorijos, kad prie derybų stalo galėtų su juo kalbėtis iš jėgos pozicijos. Dar kiek, ir ims jus įtikinėti, kad papildomi trisdešimt metrų gali iš tikrųjų pakeisti konflikto eigą, o mirti čia ir dabar naudingiau nei mirti išvakarėse.

Šiai kategorijai priklausė ir leitenantas d'Olnė-Pradelis. Kalbėdami apie jį, kareiviai praleisdavo vardą, dalelytę „de“, „Olnė“ ir vadindavo tiesiog Pradeliu, mat žinojo, jog tai jį siutina. Jie niekuo nerizikuodavo, nes jis laikė garbės reikalą niekada nerodyti nepasitenkinimo. Alberas jo nemėgo. Gal todėl, kad Pradelis buvo gražus. Aukštas, lieknas, elegantiškas: tankūs, labai tamsūs garbanoti plaukai, tiesi nosis, plonos, gražiai išryškintos lūpos. Ir tamsiai mėlynos akys. Alberui jo snukis atrodė atgrasus. Be to, visada piktas. Vienas iš tų nekantrių tipų, kurie nepripažįsta vidutinio greičio: jie arba lekia išdegti akis, arba stabdo – trečio būdo nežino. Pradelis žengdavo atstatęs į priekį vieną petį, tarsi norėdamas nustumti kokią baldą. Staiga atsidurdavo priešais jus ir atsisėdavo – taip elgtis jam buvo įprasta. Ir net savotiškai įdomu: tas aristokratiškos išvaizdos vyras atrodė sykiu baisiai civiliztuotas ir be galo brutalus. Beveik kaip ir šis karas. Gal todėl jis taip gerai jame jautėsi. Be to, buvo stotingas vyras, tikriausiai irklavo ir, be abejoj, žaidė tenisą.

Alberui dar nepatiko jo plaukuotumas. Jis buvo apžėlęs visas, net pirštai, plaukų kuokšteliai kyšojo iš po apykaklės ir siekė Adomo obuolį. Taikos metu jam tikriausiai reikėdavo skustis kelis kartus per dieną, kad neatrodytų įtartinas. Ir tikriausiai tie

jo plaukai kai kurioms moterims darė įspūdį: laukinis, aržus, vyriškas, ispaniško tipo plaukuotas patinas. Net ir Sesilei jis atrodė nieko... Bet ir be Sesilės Alberas leitenanto Pradelio nekenė. O svarbiausia – nepasitikėjo. Todėl, kad širdyje Pradelis buvo puolėjas. Jam iš tikrųjų patiko viską imti šturmu, pulti ir nugalėti.

Pastaruoju metu leitenantas jau buvo ne toks kategoriškas. Matyt, artėjant paliauboms jo kovos dvasia išgaravo, patriotinis įkarštis pravėso. Mintis apie karo pabaigą leitenantą Pradelį tiesiog žudė.

Jis atrodė gerokai nekantrus, jį labai nervino sumenkęs pavaldinių uolumas. Kai jis vaikščiodavo po tranšėjas ir pažindindavo savo vyrus su fronto žinių suvestinėmis, jam jau būdavo sunku juos užkrėsti entuziazmu. Kad ir kiek kartodavo, kaip mes pribaigsim priešą paskutinėmis kulkosvaidžių kulkomis, išgirdavo tik kareivių, nunarinusių galvas į savo batus, murmesį. Jie ne tik bijojo mirti, bet bijojo numirti būtent dabar. Numirti paskutiniam, mąstė Alberas, tas pat, kas numirti pirmam – kvailiau nesugalvosi.

Bet kaip tik taip ir nutiks.

Kai, laukdami paliaubų, visi leido ganėtinai ramias dienas, staiga viskas tarsi susiplakė krūvon. Iš viršaus buvo nuleistas įsakymas priėti kuo arčiau ir pažiūrėti, ką veikia bošai. Bet juk nereikėjo būti generolu, kad suprastum, jog jie daro tą patį, ką ir prancūzai, – laukia karo pabaigos. Vis dėlto buvo įsakyta įsitikinti. Ir nuo tos akimirkos jau niekas neįstengė atkurti tikslios įvykių sekos.

Į žvalgybą leitenantas Pradelis išsiuntė Luji Terjė ir Gastoną Grizonjė, sunku pasakyti, kodėl jaunuolį ir senį, – gal norėta suderinti energiją ir patirtį. Šiaip ar taip, tos savybės neturėjo jokios reikšmės, nes abu pasiūstieji išgyveno mažiau nei pusvalandį. Pagal planą eiti toli jiems nereikėjo. Jie turėjo prasišverbti apie du šimtus metrų į šiaurės rytų pusę, keliose vietose perkirpti spygliuotą vielą, prišliaužti prie antros užtvaros, apsižvalgyti, tada grįžti atgal ir raportuoti, kad viskas gerai, juoba kad jau iš anksto buvo žinoma, jog ten nėra ko žiūrėti. Beje, abu kareiviai nejautė jokio nerimo, kad turi atsidurti taip arti prie-

šo. Net jeigu bošai juos pastebėtų, atsižvelgiant į pastarosiomis dienomis susidariusią *status quo*, jie leistų jiems pasižvalgyti ir grįžti – tai būtų lyg kokia pramoga. Tik štai bėda – kai mūsų žvalgai, palinkę prie žemės, prisiartinę prie vokiečių gynybos linijos, tie pašovė juos kaip triušius. Nuaidėjęs trims šūviams, įsiviešpatavo tyla, priešas pamanė, kad reikalas baigtas. Mūsiškiai bandė juos įžiūrėti, bet Terjė ir Grizonjė buvo nuklydę į šiaurę, todėl nepavyko aptikti vietos, kur juos pašovė.

Kareiviai aplink Alberą neteko žado. Tada pasigirdo šauksmai. Niekšai. Bošai visi tokie! Išperos! Barbarai ir t. t. Be to, žuvo du kareiviai – jaunas ir senas. O apskritai koks skirtumas, kas žuvo, visiems atrodė, kad bošai nušovė ne du prancūzų kareivius, o du simbolius. Žodžiu, visi įsiuto.

Po kelių minučių – labai greitai – iš užnugario artileristai 75-o kalibro sviediniais apipylė vokiečių linijas. Įdomu, iš kur sužinojo, kas atsitiko?

Tada prasidėjo.

Vokiečiai atsakė ugnimi. Iš savo pusės prancūzai pakėlė visus vyrus į ataką. Su idiotais reikia kuo greičiau atsiskaityti. Buvo 1918 metų lapkričio 2-oji. Tada dar niekas nežinojo, kad iki karo pabaigos likę mažiau nei dešimt dienų. Be to, priešas užpuolė per Vėlines. Net jeigu ir nesureikšmims simbolių...

Štai mes ir vėl ekipuoti, pagalvojo Alberas, pasiruošę lipti ant ešafotų (taip buvo vadinamos kopėčios, kuriomis kapanodavomės iš tranšėjų, – ar jums aišku, kas šviečia ateity?) ir kaip išdegę akis pasileisti prieš linijų link. Visi vaikinai, išsirikiavę vorele ir išsitempę kaip stygos, vos įstengė nuryti seiles. Alberas stovėjo trečias už Beri ir jaunojo Perikūro, pastarasis atsisuko, tarsi norėdamas įsitikinti, ar visi stovi išsitempę. Jų žvilgsniai susitiko, Perikūras jam nusišypsojo, nusišypsojo kaip vaikas, ketinantis iškrėsti linksmą pokštą. Alberas taip pat pamėgino išspausti šypseną, bet nepavyko. Perikūras grįžo į savo vietą. Visi laukė puolimo signalo, ore tvyrojo kone apčiuopiama įtampa. Įžeisti bošų poelgio, prancūzų kareiviai dabar visą energiją sutelkė į juos užvaldžiusį įniršį. Virš jų galvų abiem kryptimis dangų raižė sviediniai ir drebbino žemę tranšėjose.

Alberas pažvelgė per Beri petį. Stovėdamas nedideliame avanposte, leitenantas Pradelis pro žiūronus atidžiai stebėjo priešo linijas. Alberas vėl atsistojo į rikiuotę. Jei ne triukšmas, būtų galėjęs pamąstyti apie tai, kas jam nedavė ramybės, bet ausis draskė švilpesys, pertraukiamas sprogimų, nuo kurių supurtydavo visą kūną. Pabandyk susikaupti tokiomis sąlygomis.

Tuo tarpu vaikinai laukia įsakymo pulti. Nebloga proga atidžiau įsižiūrėti į Alberą.

Alberas Majaras. Liesas, kiek flegmatiškas, kuklus vaikinąs. Kalbėdavo mažai, gerai sutardavo su skaičiais. Prieš karą dirbo kasininku Paryžiaus banko „Union parisienne“ filiale. Darbas Alberui ne itin patiko, bet dirbo dėl motinos. Ponia Majar turėjo vieną sūnų ir dievino viršininkus. Įsivaizduokit, Alberas – banko direktorius! Apie tai pagalvojus, ją apimdavo entuziazmas. Ji buvo įsitikinusi, kad „su tokiu protu“ jos sūnus netrukus pakils į pačią viršūnę. Aklą valdžios dievinimo aistrą ji paveldėjo iš tėvo, Ryšių ministerijos Pašto departamento pavaduotojo padėjėjo, tenykštę administracinę hierarchiją laikiusio visatos metafora. Ponia Majar mylėjo be išimties visus viršininkus. Nekreipė dėmesio nei į jų pareigas, nei į kilmę. Ji turėjo Klemanso, Moraso, Puankarė, Žoreso, Žofro, Briano nuotraukų... Nuo tada, kai mirė jos vyras, vadovavęs Luvro muziejaus uniformuotų prižiūrėtojų brigadai, didžiosios įžymybės jai suteikdavo nepamirštamų pojūčių. Alberą ne itin žavėjo darbas banke, bet motinai jis neprieštaravo – taip buvo lengviau su ja gyventi. Vis dėlto jis bandė kurti planus. Norėjo išvažiuoti, svajojo apie Tonkiną, tiesa, gana miglotai. Šiaip ar taip, troško mesti buhalterio darbą ir užsiimti kuo nors kitu. Bet buvo ne itin sukrus vaikinąs, jam viskam reikėjo laiko. Be to, labai greitai atsirado Sesilė ir jis įsimylėjo ją iki ausų: Sesilės akys, Sesilės lūpos, Sesilės šypsena ir neišvengiamai – Sesilės krūtys, Sesilės užpakaliukas. Kaip dar galima galvoti apie ką nors kita?

Šiandien ir mums Alberas Majaras atrodo nelabai aukštas, metras septyniasdešimt trys, bet tais laikais to pakako. Tais laikais mergiščios tikrai į jį žvilgčiodavo. Ypač Sesilė. Žodžiu... Alberas ilgai į Sesilę stebėjosi ir, kadangi beveik visą laiką ne-

nuleido nuo jos akių, ji, žinoma, pastebėjo, kad jis egzistuoja, ir taip pat pažvelgė į jį. Jo veido išraiška buvo graudi. Somos mūšyje kulka jam įdrėskė dešinį skruostą, jis labai išsigando, bet liko tik skliaustelio pavidalo randelis, šiek tiek patempęs akį į šoną. Tai, žinoma, krito į akis. Kai Alberas gavo atostogų, Sesilė, užsisvajojusi ir susižavėjusi, paglostė randą smiliaus galiuku, bet dvasios jam nepakėlė. Vaikystėje jo veidas buvo išblyškęs, beveik apskritas, sunkiais vokais, suteikiančiais liūdnojo riterio išraišką. Ponia Majar, nusprendusi, kad sūnus toks išblyškęs dėl mažakraujystės, atitraukė kąsnį nuo savo burnos, kad tik jis galėtų valgyti daugiau raudonos mėsos. Alberas tūkstantį kartų stengėsi jai paaiškinti, kad ji klysta, bet motiną buvo nelengva įtikinti pakeisti nuomonę, ji surasdavo vis naujų pavyzdžių ir priežasčių, siaubingai bijodama suklysti, ir net laiškuose grįždavo prie seniai nutikusių įvykių. Alberui visa tai buvo sunku pakęsti. Ar tik ne dėl to pačioje karo pradžioje išėjo savanoriu? Tai sužinojusi, ponia Majar ėmė garsiai šaukti, bet buvo taip įpratusi vaidinti, kad negalėjai suprasti, ar ji iš tikrųjų išsigandusi, ar tik apsimeta. Ji rėkė, rovėsi plaukus, bet greitai susitvardė. Kadangi apie karą turėjo ganėtinai klasikinį supratimą, iškart sumetė, kad jos Alberas „su savo protu“ greitai pasižymės, bus paaukštintas, ir jau įsivaizdavo, kaip pirmas kyla į ataką. Ir dar įsivaizdavo, kaip jis įvykdo didvyrišką žygdarbį ir netrukus tampa karininku, kapitonu, majoru ir generolu, juk kare taip nutinka dažnai. Alberas, nesikišdamas į jos kalbas, krovėsi kelionės krepšį.

Su Sesile buvo kitaip. Karas jos nebaugino. Pirma, karas – tai „patriotinė pareiga“ (Alberas nustebo, nes anksčiau tokių žodžių nebuvo girdėjęs), antra, jis neturįs jokių priežasčių bijoti, nes tai esąs beveik formalumas. Taip kalba visi.

Tuo klausimu Alberui kilo abejonių, bet Sesilė, kuri truputį panėšėjo į ponią Majar, turėjo gana tvirtus įsitikinimus. Jei tikėtum jos žodžiais, tai karas greitai baigsis. Alberas beveik ja patikėjo. Su tokiomis rankomis, su tokia burnele ir visu kuo Sesilė galėjo sakyti Alberui ką tik nori. Kas nepažįsta Sesilės, mąstė Alberas, tas jos nesupras. Mums su jumis Sesilė būtų graži mergina, ir tiek. Jam – visai kas kita. Kiekviena jos odos pora suda-

ryta iš ypatingų molekulių, jos alsavimas taip pat ypatingas. Jos akys mėlynos, ir jums tai nieko nesako, bet Alberui tai bedugnė ir prarajos. Kad ir lūpos – akimirką susikeiskit su mūsų Alberu vietomis. Tos lūpos dovanėjo tokių šiltų ir švelnių bučinių, kad jam net susuko pilvą, jis vos nesprogo, jausdamas, kaip į jį teka jos seilės, ir gėrė jas su tokia aistra; ji gebėjo padaryti tokių stebuklų, kad Sesilė jau buvo ne tik Sesilė. Ji buvo... Na, tegu ji tvirtina, kad su karu jis susitvarkysias akimoju, o Alberas svajojo, kad Sesilė akimoju susitvarkytų su juo.

Žinoma, šiandien jis viską vertino visiškai kitaip. Žinojo, kad viso labo karas tėra didžioji loterija, su tikrom kulkom, ir kad išgyventi tokiam kare ketverius metus – tikras stebuklas.

O jei tave palaidotų gyvą, kai karo pabaiga čia pat, – jau būtų tikra aplaidžia.

Bet netrukus taip ir nutiks.

Albertėlis bus palaidotas gyvas.

Pats kaltas, kad „neturi laimės“, pasakytų motina.

Leitenantas Pradelis atsisuko į savo dalinį, jo žvilgsnis sustojo prie vyrų, stovinčių pirmose eilėse iš kairės ir dešinės ir stebėujančių į jį lyg į Mesiją. Jis palingavo galvą ir įkvėpė oro.

Po kelių minučių Alberas, truputį susilenkęs, jau bėga per pasaulio pabaigos sceną švilpiančiams sviediniams ir kulkoms, iš visų jėgų spausdamas ginklą, švininėm kojom ir įtraukęs galvą į pečius. Kareiviški batai klimpsta į purvą, pastarosiomis dienomis daug lijo. Vieni šalia jo staugia lyg bepročiai, kad apkvaištų ir padrąsėtų. Kiti, priešingai, laikosi kaip jis, susikaupę, sutrauktai skrandžiais, išdžiūvusiom gerklėm. Visi nešasi prieš link, genami paskutinio įniršio, troškimo atsikeršyti. Tą tikriausiai paskatino paskelbtos paliaubos. Kareiviai patyrė tiek daug, kad dabar, pačioje karo pabaigoje, kai žuvę tiek draugų ir likę tiek gyvų priešų, jie beveik trokšta surengti skerdynes ir baigti viską visiems laikams. Jie nuleistų kraują bet kam.

Net Alberas, siaubingai bijantis mirti, paleistų žarnas pirmam pasitaikiusiam. Bet viskas pakrypo kitaip: bėgdamas jis netikėtai pasidavė į dešinę. Iš pradžių nešėsi leitenanto nurodyta kryptimi, bet, švilpiančiams kulkoms ir sviediniams, kareiviai,

žinoma, bėga zigzagais. Juoba kad priešais bėgantį Perikūrą pakerta kulka, ir tas griūva beveik jam po kojom. Alberas vos spėja per jį peršokti. Praradęs pusiausvyrą, kelis metrus pabėga iš inercijos ir griūva ant senojo Grizonjė, kurio netikėta žūtis buvo ženklas pradėti paskutines masines žudynes.

Nepaisydamas aplink švilpiančių kulku, pamatęs gulintį žmogų Alberas staiga sustoja kaip įbestas.

Jis atpažįsta jo milinę, nes Grizonjė kilpelėje visada nešiojo tą raudoną daiktą. „Mano Legiono garbės ordinas“, – sakydavo jis. Ne, Grizonjė dideliu protu nepasižymėjo. Subtilumu – taip pat, bet buvo šaunus vyrukas, ir visi jį mylėjo. Be jokios abejo-nės, čia tikrai jis. Jo didelė galva tarsi įsispaudusi į purvą, kūnas nuvirtęs kažki kaip netvarkingai. Visai šalia Alberas atpažįsta ir Luji Terjė, jaunesnįjį. Tas irgi guli beveik apneštas purvu, susirietęs it gemalas. Kaip graudu – numirti tokiaame amžiuje ir tokia poza...

Alberas nežino, kas tai, gal intuicija, jis griebia senį už peties ir stumteli. Negyvėlis lėtai susvyruoja ir apsverčia ant pilvo. Alberui reikia kelių sekundžių susivokti. Ir tada jį pribloškia aki-vaizdi tiesa: kai žmogus eina į priešą, jis niekaip negali mirti nuo dviejų kulku į nugarą.

Jis peržengia lavoną ir nežinia kodėl pasilenkęs žingteli kelis žingsnius: koks skirtumas, kulkos vienodai pataiko į pasilenkusį kaip ir į stovintį, bet tai refleksas, žmonės stengiasi kaip tik gali sumažinti pažeidžiamą plotą, tarsi visą laiką kariautų bijodami dangaus pykčio. Ir štai dabar Alberas žiūri į mažojo Luji kūną. Tas guli prispaudęs sugniaužtus kumščius prie burnos, gali išprotėt, koks jaunas, vos dvidešimt dvejų, bet Alberas nemato purvu ištepto jo veido. Mato tik Luji nugarą. Dar viena kulka. Jei pridėsime dvi senio kulkas, bus trys. Trys šūviai.

Alberas atsistoja, vis dar priblokštas atradimo. Ir to, ką tai reiškia. Likus kelioms dienoms iki paliaubų, vaikinai nelabai veržėsi kutenti bošams ūsų, ir vienintelis būdas priversti juos pulti – sukelti jų pasipiktinimą. O kur buvo Pradelis, kai du vaikinai gavo kulka į nugarą?

O Dieve!

Priblokštas tokios išvados, Alberas atsigręžia ir už kelių metrų pamato leitenantą Pradelį, galvotrūkčiais, kiek tik leidžia amunicija, lekiantį jo link.

Jis lekia ryžtingai, iškėlęs galvą ir įsmeigęs akis į priekį. Alberas labai gerai mato atkaklų leitenanto šviesių akių žvilgsnį. Viskam pasiryžusį. Staiga viskas paaiškėja. Visa istorija.

Tą akimirką Alberas supranta, kad mirs.

Jis bando žengti kelis žingsnius, bet niekas jo neklauso – nei smegenys, nei kojos. Niekas. Viskas vyksta per greitai. Aš jau sakiau jums, Alberas ne iš greitųjų. Keli dideli žingsniai, ir Pradelis šoka ant jo. Čia pat, greta, plati ir žiojinti sviedinio išrausta duobė. Leitenantas petimi smogia Alberui tiesiai į krūtinę ir atima žadą. Alberas slysteli, stengiasi išsilaikyti, bet išskėtęs kryžium rankas atbulas krinta į duobę.

Grimzdamas į dumblą, spėja pamatyti tolstantį Pradelio veidą ir provokuojantį, kupiną pasitikėjimo savimi, atžarų žvilgsnį.

Pasiekęs duobės dugną, Alberas persiverčia, nes ekipuotė sušvelnina kritimą. Jis kojom užsikabina už šautuvo, vargais negalais atsistoja ir prisispaudžia prie stačios sienos, kaip žmogus, kuris atsiremia į durų staktą bijodamas, kad kas nors gali jį išgirsti ar netikėtai užklupti. Tvirčiau atsistojęs (molinga žemė slidi it muilas), stengiasi atgauti kvapą. Jo mintys, trumpos ir netvarkingos, be perstojo grįžta prie ledinio leitenanto Pradelio žvilgsnio. Mūšis virš galvos, regis, išsėlė su dešimterio pu įkarščiu, dangus nusėtas ugnies girliandom, jo skliautas švyti nuo mėlynų ar oranžinių šviesos ratilų. Sviediniai iš abiejų pusių krinta kaip Graveloto* mūšyje su tankiu nepertraukiamu dundesiu, švilpimas ir sprogimai susiliejo į vientisą grumėjimą. Alberas pakelia akis. Virš jo, pasilenkęs prie duobės krašto, kaip mirties angelas aiškiai išsiskiria aukštas leitenanto Pradelio siluetas.

Alberui atrodo, kad jis krito ilgai. Bet iš tikrųjų nuo leitenanto jį skiria daugiausiai du metrai. Be abejo, mažiau. Bet čia esama akivaizdaus skirtumo. Leitenantas Pradelis stovi aukštai,

* Šioje gyvenvietėje 1870 metų rugpjūčio 16 dieną įvyko mūšis tarp prancūzų ir vokiečių. (Čia ir toliau vertėjo pastabos.)

išsižergęs, rankas tvirtai laiko ant diržo. Už jo nugaros – mirkčiojančios mūšio šviesos. Jis ramiai žiūri į duobės dugną. Nejuoda, tik stebėjimasis į Alberą su klaidžiojančia šypsena lūpose. Jis nė piršto nepajudins, kad jį ištrauktų. Dusdamas Alberas pašėlusiai besidaužančia širdimi griebia šautuvą, slysteli, vos išsilaiško ant kojų, prideda buožę prie peties, bet vos tik spėja nusitaisyti į duobės kraštą, ten jau nieko nebematyti. Pradelis dingo.

Alberas vienas.

Jis nuleidžia šautuvą ir stengiasi atsikvapstyti. Reikėtų ne laukti, o šokti iš duobės, pasivyti Pradelį, šauti jam į nugarą, kibti į gerklę. Arba pasivyti kitus, viską papasakoti, šaukti, ką nors daryti, nors iš tikrųjų nežino ką. Bet jaučiasi labai pavargęs. Jį apleido jėgos. Todėl, kad viskas taip kvaila. Tarsi jau būtų padėjęs lagaminą, parėjęs namo. Jei dabar norėtų išsikapstyti iš duobės, neįstengtų. Karo pabaiga čia pat, ir štai jis duobės dugne. Jis dar čiuožteli žemyn, kone atsitupia ir apglėbia galvą rankomis. Stengiasi blaiviai apmąstyti padėtį, bet jo optimizmas dingo. Ištirpo lyg ledas. Sesilė dievina citrininius ledus – nuo jų ji ima griežti dantimis ir raukytis kaip kačiukas, kurį Alberui taip norisi priglausti. Beje, Sesilė... O kada jis gavo jos paskutinį laišką? Tai irgi išvargino. Apie tai jis niekam nieko nesakė: Sesilės laišškai darėsi vis trumpesni. Kadangi karas eina į pabaigą, Sesilė rašo taip, tarsi iš tikrųjų jau būtų pasibaigęs, todėl nėra prasmės plėtotis. Tiems, kurie turi šeimas, viskas kitaip, jie tebegauna laiškus, bet jis turi tik Sesilę... Žinoma, turi ir motiną, bet ji vargina jį labiau už kitus. Jos laišškai panašūs į pokalbius su juo, tarsi ji tenai, užnugaryje, galėtų už jį nuspręsti. Visa tai jį vargino ir graužė; be to, dar žuvę draugai, apie kuriuos jis nenorėtų per daug galvoti. Jam jau teko patirti nevilties akimirky, bet dabar daug blogiau. Būtent šią akimirką, kai reikia sutelkti visą energiją. Jis negalėtų pasakyti kodėl, bet kažkas jo viduj staiga atsileido. Jis tai jaučia viduriuose – kažką panašų į didelį ir sunkų lyg akmuo nuovargį. Į atkaklų nenorą veikti, į begalinį pasyvumą ir ramybę. Tarsi kažkas būtų pasibaigę. Užsirašydamas savanoriu į frontą ir įsivaizduodamas karą kaip daugelis žmonių, jis paslapičiom galvojo, kad jei pasidarys sunku, jis apsimes miręs. Grius

kniūbsčias arba suriks, kad būtų įtikinamiau, jog kulka pataikė jam tiesiai į širdį. Toliau jau reikės tik gulėti ir laukti, kol viskas nurims. Atėjus nakčiai, prišliauš prie kito draugo, iš tikrųjų negyvo, ir pavogs jo dokumentus. Paskui valandų valandas šliauš kaip reptilija, sustodamas ir užgniauždamas kvapą kaskart tamsoje pasigirdus balsams. Labai saugodamasis, žingsniuos į priekį, kol pagaliau ras kelią, vedantį į šiaurę (arba į priekį – pagal aplinkybes). Žingsniuodamas atmintinai išmoks visus savo naujos asmenybės duomenis. Paskui netikėtai susidurs su paklydusiu daliniu, vadovaujamu vyresniojo kapralo, žaliūko su... Trumpai tariant, kaip banko kasininkas, Alberas gana romantiškas. Be abejo, jį paveikė ponios Majar svaichiojimai atmerktom akim. Karo pradžioje daugelis pritarė jo sentimentaliam karui vizijai. Alberas įsivaizdavo gražiomis raudonomis ir mėlynomis uniformomis vilkinčių kareivių eiles, žengiančias susitikti su priešų armija. Kareiviai laiko į priešus nukreiptus blizgančius durtuvus, o besisklaidantys dūmai tik patvirtina priešų pralaimėjimą. Iš esmės Alberas išėjo į Stendalio aprašytą karą, o atsidūrė proziškose barbarų skerdynėse, kurios truko penkiasdešimt mėnesių ir kasdien nusinešdavo tūkstančius gyvybių. Kad tuo įsitikintum, užtektų tik truputį pasikelti ir apmesti žvilgsniu, kas dedasi apie jo duobę: pilka, be jokios žolelės žemė, išrausta tūkstančių sviedinių ir nusėta šimtais pūvančių kūnų, šleikščiai dvokiančių visą dieną. Nutilus salvėms, didžiulės kaip kiškiai išprotėjusios žiurkės šmirinėja nuo vieno lavono prie kito, vaikydamos muses nuo palaikų, kuriuos jau sugraužė kirmėlės. Alberas tai žino, nes Esne dirbo sanitaru. Kai išnešdavo dejuojančius ar rėkiančius sužeistuosius, eidavo rinkti įvairias puvimo stadijas perėjusių lavonų. Ši sritis jam gerai pažįstama. Tokiam iš prigimties jautriam žmogui toks darbas buvo nepakeliamas.

Be to, jis serga lengva klaustrofobija – tikra bėda žmogui, kuris po kelių akimirklų bus palaidotas gyvas.

Kai būdamas mažas pagalvodavo, kad motina tuojau uždarys jo kambario duris ir išeis, pajusdavo gerkle kylantį šleikštulį. Jis nieko nesakydavo, gulėdavo lovoje, nenorėdamas skaudinti motinos, nuolat kartojančios, kad jos daliai ir taip teko daugybė

nelaimių. Bet tamsa, naktis jam kėlė baimę. Net vėliau, ir dar ne taip seniai, kai po antklode žaisdavo su Sesile. Kai tik jie užsiklodavo, jam imdavo trūkti oro, apimdavo panika. Juoba kad norėdama sulaikyti Sesilę apšivydavo ją kojomis. Noriu įsitikinti, sakydavo juokdamasi. Žodžiu, jis baisiai bijo uždusti. Laimei, dabar apie tai negalvoja, palyginti su tuo, kas jo laukia, tūnoti Sesilės šilkinių šlaunų nelaisvėje, net jei užklota galva, – tikra rojaus palaima. Jeigu tik Alberas būtų žinojęs, kas jam nutiks, verčiau būtų tada numiręs.

Ir, beje, būtų gerai padaręs, nes dabar taip ir nutiks. Bet ne iš karto. Netrukus, kai lemiamas sviedinys sprogs už kelių metrų nuo jo prieglobsčio, išmes į orą aukštą it siena žemių bangą, o ši sukris ant jo ir negyvai palaidos, tada gyventi jam liks visai neilgai, bet užtektinai, kad turėtų laiko susivokti, kas jam nutiko. Alberui kils pašėlęs troškimas gyventi, kaip nutinka laboratorijos pelėms arba kiaulėms prieš perrėžiant gerklę, arba karvėms skerdykloje. Kažkoks primityvus noras priešintis... Reikės tik kiek palaukti. Palaukti, kol gaudydami orą pabals plaučiais, nuskamuos kūnas, sprogs galva, smegenis apims beprotybė ir kol... Bet neskubinkim įvykių...

Alberas atsigręžia, paskutinį kartą pažvelgia aukštyn, apskritai nelabai ir aukštai. Bet jam per aukšta. Jis stengiasi sutelkti jėgas, galvoti, kaip užsiropšti aukštyn, išsikapanoti iš duobės. Vėl paima savo daiktamaišį, šautuvą, tvirtai suspaudžia ir ima ropštis duobės šlaitu. Sunku. Kojos slysta, slysta purvinu moliu, nerasdamos, į ką atsiremti, jis veltui kabinasi pirštais už žemės, iš visų jėgų stengiasi išduobti ją kojom ir pasidaryti atramą, nepavyksta ir jis vėl griūva žemyn. Alberas numeta šautuvą, ekipuotę. Jei reikėtų nusirengti nuogai, nedvejoję. Įsispaudžia kūnu į duobės šoną ir ima šliaužti ant pilvo į viršų; jo judesiai panašūs į voverės narvelyje, jis gremžia tuštumą ir vėl krinta, visada į tą pačią vietą. Jis dejuoja, inkščia, paskui ima rėkti. Jį suima panika. Jaučia, kaip akys priplūsta ašarų, ir trenkia kumščiu į molio sieną. Juk kraštas visai netoli, šūdas, ištiesęs ranką galėtų jį pasiekti, bet padai slysta, jis čia atkovoja centimetrą, čia vėl praranda. Reikia būtinai išsikapanoti iš prakeiktos duobės! –

šaukia jis. Jam pavyks. Taip, kada nors jis mirs, bet ne dabar, ne, būtų per kvaila. Jis ištrūks iš čia ir susiras, taip, susiras leitenantą Pradelį, jei reikės, nusigaus net pas bošus, ras jį ten ir užmuš. Mintis, kad pribaigs tą bjaurybę, jam suteikia drąsos.

Alberas akimirką liūdnai susimąsto: bošai jau ketverius metus bando jį pribaižti ir jiems nesiseka, o štai prancūzų karininkui pavyks.

Šūdas.

Alberas atsiklaupia ir atsisega krepšį. Viską iš jo išima, gertuvę pasideda tarp kojų; reikia uždengti slidžią duobės sieną, sukšti į žemę viską, kas pasitaikys po ranka, ir pasidaryti atramą; jis atsisuka ir tą akimirką išgirsta, kaip maždaug dešimt metrų virš jo galvos sprogstas sviedinys. Staiga sunerimęs, Alberas pakelia galvą. Per ketverius metus jis išmoko atskirti septyniasdešimt penkių milimetrų sviedinius nuo devyniasdešimt penkių milimetrų sviedinių, šimto penkių milimetrų – nuo šimto dvidešimtinių... Bet dėl šito – dvejoja. Tikriausiai dėl to, kad jis duobės dugne arba toli, sprogimas atrodo keistas, lyg naujas, sykiu duslesnis ir minkštesnis už kitus. Paskui galingai riaumodamas jis įsigręžia į žemę. Albero smegenys spėja tik suklusti. Sprogimas neapsakomai stiprus. Tampoma konvulsijų, žemė sujuda ir baisiai nykiai grumėdama pakyla į orą. Panašiai kaip vulkanas. Susverdėjęs nuo požeminio smūgio ir nustebęs, kad staiga sutemo, Alberas pažvelgia aukštyn. Ir aukštai, ten, kur dangus, maždaug dešimt metrų virš savo galvos, išvysta lėtai slenkančią milžinišką rudą žemės bangą, kurios liulanti ir lyg gyvatė besiranganti ketera pamažu krypsta į jo pusę ir ima leistis, norėdama jį apglėbti. Šviesi, beveik tingi akmenų, žemės ir nuolaužų kruša neišvengiamai artėja. Alberas susiriečia į kamuolį ir sulaukia kvėpavimą, o juk reikėjo daryti atvirkščiai – išsitiesti visu ūgiu, tai jums pasakys bet kuris žemėm užpiltas numirėlis. Alberas žiūri įsmeigęs akis į dvi ar tris sekundes danguje kybančią žemių užuolaidą, regis, dvejojančią, kada ir kur nukristi.

Po akimirkos ši antklodė užgrius jį ir palaidos.

Kad būtų vaizdingiau, pasakysiu, jog įprastomis aplinkybėmis Alberas ganėtinai panašus į vieną Tintoreto portretą. Liū-

dnas veidas, išryškintos lūpos, atsikišęs smakras ir platūs ratilai po akimis pabrėžia labai tankius antakius. Bet šią akimirką, kai jo žvilgsnis nukreiptas į dangų ir kai mato artėjant mirtį, atrodo veikiau panašus į šventąjį Sebastijoną. Jo veidas staiga ištiso, susiraukšlėjo nuo skausmo ir baimės, kaip būna meldžiantis, bet melstis būtų dar beprasmiškiau, nes gyvenime Alberas niekada niekuo netikėjo, o dabar, kai jį ištiko tokia neganda, vargu ar pradėtų tikėti. Net jei turėtų laiko.

Siaubingai traškėdama ant jo nusileidžia žemių marška. Galėjai įsivaizduoti, jog smūgis, kurio laukė Alberas, bus toks, kad užmuš jį iš karto, vadinasi, jis numirs, ir viskas baigsis. Bet nutiko blogiau. Pirmiausia ant jo pasipylė akmenų ir žvyro kruša, tada žemė iš pradžių jį tik užbėrė, paskui prislėgė. Albero kūnas priplotas prie žemės.

Pamažu vis storėjantis žemės sluoksnis Alberą taip prislegia ir suspaudžia, kad jis neįstengia nė krustelėti.

Šviesa užgęsta.

Viskas sustoja.

Pasaulyje įsiviešpatauja nauja tvarka, pasaulyje, kur nebus Sesilės.

Anksčiau, nei jį apima panika, Alberą pribloškia tai, kad jis nebegirdi karo triukšmo. Tarsi Dievui sušvilpus ir paskelbus partijos pabaigą, staiga viskas nutilo. Žinoma, jei jis būtų bent kiek pagalvojęs, būtų supratęs, kad niekas nesustojo, kad garsai jį pasiekia lyg per filtrą, prislopinti žemės, kuri jį prispaudžia ir užkloja, todėl jie tampa negirdimi. Bet tą akimirką Alberas turi kitų rūpesčių nei klausytis garsų, kad sužinotų, ar karas tebesitęsia; jam svarbus tik vienas dalykas – kad karas ką tik pasibaigė.

Kai tik triukšmas pamažu nutyla, Alberas atsipeikėja. Aš po žeme, pagalvoja jis, bet toji mintis ganėtinai abstrakti. O kai pagalvoja, aš palaidotas gyvas, tada viskas įgauna siaubingai konkretų atspalvį.

Ir kai jis suvokia katastrofos mastą ir kokia mirtis jo laukia, kai tik supranta, kad mirs uždusęs, tą akimirką jam pasimaišo protas, jis visiškai išprotėja. Jo galvoje viskas susipainioja, jis ima rékti ir tuo beprasmišku riksmu iššvaisto paskutinį deguonį. Aš

palaidotas, kartoja jis, ir toji siaubinga tikrovė taip pasiglemžia jo sąmonę, kad jis nė nebando dar sykį atmerkti akių. Jis tik tamposi ir sukiojasi į visas puses. Ir tas jėgų likutis, pažadintas panikos, virsta raumenų pastangomis. Kapanodamasis jis išeikvoja neįtikimai daug energijos. Veltui.

Ir staiga nurimsta.

Todėl, kad ką tik suprato: jis gali judinti rankas. Labai mažai, bet judina. Jis sulaiko kvėpavimą. Prisigėrusi vandens žemė krisdama suformavo tarsi kriauklę ten, kur jo rankos, pečiai ir sprandas. Pasaulis, kuriame jis jaučiasi tarsi suakmenėjęs, užleido jam keletą centimetrų. Iš tikrųjų – žemių ant jo ne tiek daug. Alberas tai žino. Gal keturiasdešimt centimetrų. Bet jis guli apačioje ir dėl to žemės sluoksnio negali pajudėti, jaučiasi tarsi paralyžiuotas ir pasmerktas.

Aplink visur dreba žemė. Ten, viršuje, toli, vyksta karas, krinta sviediniai ir drebina žemę.

Alberas atsimerkia – iš pradžių nedrąsiai. Tamsu, bet tamsa ne aklina. Pro ją prasiskverbia balkšvi ir plonyčiai šviesos ruoželiai. Šviesa labai blyški, tiesiog keli kristalėliai gyvybės.

Alberas stengiasi kvėpuoti mažais įkvėpiais. Keliais centimetais praskėtus alkūnes, jam pavyksta ištiesti kojas ir suploti žemę kitame gale. Labai atsargiai, be perstojo grumdamasis su užplūstančia panika, jis bando išlaisvinti veidą, kad galėtų kvėpuoti. Ir žemės gabalas neatlaiko – susprogsta lyg burbulas. Tą pačią akimirką suveikia refleksas; visi raumenys įsitempia, kūnas susiriečia. Bet daugiau nieko nenutinka. Kiek laiko jis tūno šioje nesaugioje vietoje, kurioje pamažu retėja oras, įsivaizduodamas, kokia jo laukia mirtis, ir ką jis darys, kai pritrūks deguonies ir supras, kad netrukus lyg balionėliai ims sproginėti kraujagyslės, ir kaip jis išvers akis, tarsi norėdamas pamatyti orą, kurio jam taip trūksta? Milimetras po milimetro, stengdamasis kuo mažiau kvėpuoti ir nieko negalvoti, nematyti savęs iš šalies, ištiesia ranką ir ima čiupinėti priešais save. Staiga kažką pajunta tarp pirštų, bet balkšvoje, šiek tiek ryškesnėje šviesoje neįstengia nieko pamatyti. Pirštai užčiuopia kažką minkštą, ne žemę ir ne molį, kažką beveik šilkinį, bet sykiu ir grūdėtą.